

جستارهایی در فلسفه دین

نقد و بررسی کتاب

○ علی قنبری

مقاله ششم رابطة ایمان و عقلانیت و تأثیر عقلانیت بر دین و ایمان مورد بررسی واقع شده است؛ و نهایتاً مقاله هفتم که دو نگاه به علم بررسی شده که یکی به نظریه علم آگوستینی و دیگری علم دوئمی (Pierr Duhem) معروف شده است. آگوستین معتقد بود طرحهای بزرگ علمی و عقلانی معمولاً در خدمت نوعی اندیشه دینی است اما دوئم معتقد به استقلال علم حقیقی از مسایل متافیزیکی، کلامی یا مسایل دینی بوده است.

معرفی تفصیلی کتاب

چنان که ذکر شد اثر حاضر در بخشهای مختلفی گرد آمده و تألیف یافته است. یکی از اساسی‌ترین مباحثی که در این اثر آمده است براهین خدانشناسی است که با توجه به قرائت‌های مختلف آن، مورد بررسی قرار گرفته است. درباره انواع قرائت‌های براهین خدانشناسی در اثر حاضر چنین آمده است:

براهین خدانشناسی انواع فراوانی دارد. از روزگار کانت تاکنون سه برهان بزرگ و کهن جهان‌شناسی، وجود شناختی و فرجام‌شناختی مطرح بوده‌اند. ریشه برهان جهان‌شناختی به ارسطو برمی‌گردد، اما چهره کلاسیک خود را (دست کم از دیدگاه فیلسوفان مغرب زمین) در «راه‌های پنجگانه» معروف آکویناس به ویژه در برهان علت نخستین نامعلول، برهان محرک اول نامتحرک، و برهان واجب‌الوجود نمایانده است.^۱ راه پنجم آکویناس قرائتی از سومین برهان خدانشناسی، یعنی برهان فرجام‌شناختی است؛ اما پس از وی، فیلسوفان جدید و معاصر قرائتهایی

- جستارهایی در فلسفه دین
- الوین پلانتینجا، تری اوکیف و لامنت
- ترجمه مرتضی فتوحی زاده
- قم، انتشارات اشراق، چاپ اول، ۱۳۸۰

نگاهی اجمالی به اثر

کتاب حاضر شامل ۷ مقاله است که عبارتند از: فلسفه دین؛ الزامات؛ براهین اثبات وجود خدا؛ الوین پلانتینجا؛ دین و معرفت‌شناسی، الوین پلانتینجا؛ اهمیت ترجمه زبان مجازی در دین، پیتر دنوون؛ دین و کثرت‌گرایی؛ تری اوکیف؛ ایمان و عقلانیت از دیدگاه نیومن، جان آر. تی. لامنت؛ علم آگوستینی یا دوئمی، الوین پلانتینجا در مقاله اول فلسفه و باور به خدا و فلسفه و تعلیمات و اعمال دینی مورد بررسی قرار گرفته است. در مقاله دوم براهین اثبات خدا بررسی شده و براهین ذیل را دربر می‌گیرد: براهین جهان‌شناختی، براهین وجودشناختی؛ براهین فرجام‌شناختی؛ و دیگر براهین. در مقاله سوم قرینه‌گرایی و ویژگی آن؛ واقعی بودن و قانونی بودن باور دینی؛ فروید و مارکس؛ پاسخ دینی قاطع؛ فروکاستن ویژگی قانون بودن باور به واقعی بودن آن. در مقاله چهارم اهمیت زبان مجازی در دین مورد بحث قرار گرفته و مزایا، محاسن، معایب و کاستی‌های آن بررسی شده است. در مقاله پنجم به رابطه دین و کثرت‌گرایی پرداخته است؛ در

اساسی است:

- یکی این که ایمان مستلزم باور به وحی الهی است، یعنی نیازمند شدیدترین درجه تصدیق ممکن است به طوری که جایی برای هیچ گونه شک و تردیدی باقی نگذارد.

- دوم این که داشتن چنین باوری عقلا نه است.

بیشتر آثار نیومن از جمله بزرگترین اثرش، اندرزه‌های دانشگاهی و دستور زبان تصدیق^۵ به دفاع از همین دو نکته اختصاص دارد.

چند نکته

هر چند که در چاپ اول هر کتاب ناخودآگاه به لحاظ ویراستاری و یا خطای دیده اغلاطی در نوشتار دیده می‌شود اما هر اندازه تعداد این اغلاط کم‌تر باشد اثر، اعتبار بالاتری کسب می‌کند. این امر در میان ناشران، مؤلفان و ویراستاران از اهمیت والایی برخوردار است اما گاه مشاهده می‌شود که برخی از افراد نسبت به آن تسامح می‌ورزند، در نتیجه اغلاط رو به فزونی می‌گذارد.

با عنایت به مقدمه مذکور در اثر حاضر نیز اغلاطی مشاهده می‌شود که انشاءالله دست‌اندرکاران نشر آن در چاپ بعدی نسبت به اصلاح آنها اهتمام خواهند ورزید. جهت تذکار چند نکته یادآور می‌شود:

۱- عبارت: «همچنین مسایل متعددی درباره به اصطلاحی «هماهنگی عالی» جهان وجود دارد» (ص ۳۱) به لحاظ ویرایشی، اشکال دارد و تعبیر مناسبی نیست.

۲- پاورقی شماره ۲ در ص ۳۱ در صفحه ۳۲ نوشته شده است.

۳- ص ۴۲ بند ۲ خط ۶ ظاهراً به جای مال، ما نوشته شده است که درست همان مال است. نیز ص ۴۳ بند ۳ واژه «بدنی» که باید «بدین» موضوع باید باشد و نیز ص ۶۰ بند ۱ خط ۵ کلمه قانونی که باید قانونی باشد و شاید جاهای دیگر که از چشم نگارنده مستور مانده است.

۴- اثر، نیازمند بازخوانی دقیق و ویراستاری نهایی است.

پاورقی:

۱- جستارهایی در فلسفه دین، صفحات ۱۵ - ۱۶

۲- جستارهایی در فلسفه دین، ص ۴۷

۳- جستارهایی در فلسفه دین، صص ۱۶ - ۱۷

۴- جستارهایی در فلسفه دین، ص ۹۱

۵- جستارهایی در فلسفه دین، ص ۱۱۳

بهتر و کاملتر از آن عرضه کردند، مفاد اصلی این برهان چنین است: گویی یکی از مقالات کتاب به قلم پلانتینجا با عنوان دین و معرفت‌شناسی به تبیین رابطه دین و معرفت‌شناسی (Epistemology) پرداخته است. پلانتینجا با طرح این سؤال به مبحث مذکور می‌پردازد که: آیا می‌توانیم به باورهای دینی معرفت داشته باشیم یا نه؟^۲

مقاله دیگر با عنوان دین و کثرت‌گرایی است به تری اوکیف آن را نوشته است. بی‌تردید در عصر حاضر با کثرت‌ادیان به عنوان امور واقعی مواجهیم و هرگز نمی‌توان درباره آن تردید به خود داد؛ وجود معابد، آیین‌ها و مراکز مقدس نشان از تنوع واقعی ادیان دارد. اما آیا می‌توان از کثرت‌ادیان، تئوری کثرت‌گرایی را برداشت کرد یا نه؟ تری اوکیف درصدد پاسخ به سؤال مذکور و چند سؤال دیگر است. البته تعدد ادیان که حول محور «حق» و «حقیقت» می‌چرخند از چند چشم‌انداز قابل بررسی است. برخی از کثرت‌واقعی ادیان تردید در وجود حقیقت یا تردید در تحصیل معرفت به حقیقت را نتیجه گرفته‌اند اما بعضی دیگر وجود کثرت را دلیل وحدتی می‌دانند که همه این ادیان در راه رسیدن به آن گام برداشته‌اند اما روش‌هایشان متعدد و مختلف است. لذا این کثرت نه تنها تردید‌آزمیان را بر نمی‌انگیزاند بلکه یقین به وجود حقیقتی واحد را ایجاد می‌کند.

علاوه بر براهین ذکر شده براهین دیگری در اثبات خدا ارایه شده که برای رعایت اختصار تنها به یاد کرد پاره‌ای از آنها اشاره می‌کنیم که عبارتند از:

برهان ماهیت اخلاق، برهان ماهیت قضایا، اعداد و مجموعه‌ها، برهان حیث التفاتی، برهان دلالت‌سادگی، شهود و عشق، برهان رنگها و طعمها، معجزات، بازی و لذت، برهان زیبایی و برهان معنای زندگی و حتی برهان وجود شر.^۳

تکثر جهان دینی واقعیتی است که هم مؤمنان و هم ملحدان به آسانی آن را می‌پذیرند. اما این واقعیت، مؤمنان را با مشکلاتی چند روبه‌رو می‌سازد. چنین می‌نماید که ادیان، با دست کم بیشتر ادیان بزرگ جهان، درباره حقیقت و راه رسیدن به رستگاری بینشها و برداشتهای گوناگون و متعارضی عرضه می‌کنند. آیا با وجود چنین برداشتهای متفاوتی از خدا در دین یهود، بودا، اسلام یا هندو، مثلاً یک مسیحی می‌تواند مدعی صدق باورهای مسیحی نسبت به خدا شود. جان هیک، که درباره مشابهت‌های پدیدارشناختی پرستش در برخی از سنتهای دینی بزرگ اندیشیده است، می‌پرسد «آیا مردم در کلیسا، کنیسه، مسجد، گوردوارا و معبد، خدایان گوناگون را می‌پرستند یا خدایی واحد را؟».

پاسخ مطلوب وی چیزی است که پایه کوششهای اخیر او را در اثبات برداشتی از کثرت‌گرایی^۴ دینی می‌سازد که در برابر مطلق‌گرایی دینی و انحصارگرایی دینی است.

ایمان و عقلا نیت مقاله دیگری است که لامت آن را تألیف کرده است. وی در این مقاله به رابطه عقلا نیت و ایمان و رابطه متقابل آن دو پرداخته است.

دیدگاه جان هنری نیومن درباره ایمان دینی دربردارنده دو نکته